

УДК 81'374:621:3:001.4

Тетяна ГРОХОВСЬКА,викладач кафедри іноземних мов
Національного університету «Львівська політехніка»
(Львів, Україна) tetyanavolodymyrivna75@gmail.com**ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ДІЄПРИКМЕТНИКА
НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ**

У статті досліджено особливості вивчення дієприкметника в іншомовній аудиторії на різних рівнях володіння мовою. Подано деякі теоретичні зауваги щодо творення дієприкметника в сучасній українській мові. Проаналізовано основні труднощі, що виникають у процесі засвоєння студентами-іноземцями однієї із форм дієслова, та запропоновано граматичні вправи для вироблення практичних умінь і навичок вживання дієприкметника.

Ключові слова: дієприкметник, форма слова, дієслово, прикметник.

Tetiana GROKHOWSKA,Teacher of the Department of Foreign Languages,
National University of Lviv Polytechnic
(Lviv, Ukraine) tetyanavolodymyrivna75@gmail.com**THEORETICAL AND PRACTICAL PRINCIPLES OF STUDYING THE PARTICIPLE
AT CLASSES FROM THE UKRAINIAN LANGUAGE AS FOREIGN**

In the article we investigated peculiarities of the study of the participle foreign languages audiences at different levels of the language proficiency. Some theoretical comments on the creation of the participle are given in the modern Ukrainian language. Analyzed the main difficulties encountered in the process of assimilation foreign students are one of forms of the verb and grammatical exercises are offered for the development of practical abilities and skills use of the adjectival.

The purpose of our study show the principles of creating the participle, find out features of their use in scientific and journalistic text, offer a system of exercises, is intended of the development of foreign students practical skills and abilities creation and use of verb form.

To familiarize foreign students with a participle it is necessary at all stages of studying Ukrainian language because it helps them deeper penetrate the conceptual field specialized text, find matches in other languages in particular in the native language learn how to speak competently. The presence of language phenomenon in both native and foreign languages is not a sign of error-free assimilation of the material by the foreign students especially if that language has its own nuances in the design and use. So for a more effective mastering of a new grammatical material you may take into account the particularities of the native language of the foreign students although textbooks and manuals don't provide a presentation of the material taking into account specifics of the native language of foreign students.

In the article we consider the formation of the participle as a part of the language. We consider some important theoretical aspects creation of the participle in the process of learning the Ukrainian language by the foreign students. We noted that using participle is good only in a case, when it helps speaker to reveal the content of the text; the other case of using participle is vivid and appropriate. In order for foreigners to have deeper knowledge about the participle it is necessary to submit for studying such texts that would be an illustration of various cases of using and understanding participle or even participle constructions. It should be scholarly and journalistic texts. For the assimilation of the material we can use grammar exercises with the creative direction, this exercise's have to develop memory, thinking, mental abilities and logic of the foreign students.

Key words: participle, word forms, verb, adjective.

Постановка проблеми. Для вивчення української мови в чужоземній аудиторії важливо вирішити одну із найскладніших проблем у курсі морфології – засвоєння знань про форми дієслова (дієприкметник і дієприслівник) на теоретичному і практичному рівнях. Нині у методиці викладання української мови як іноземної праць, у яких висвітлювали б питання вивчення форм дієслова в прикладному аспекті, не існує.

Мета статті – показати принципи творення дієприкметників, з'ясувати особливості їх використання у наукових та публіцистичних текстах, запропонувати систему вправ, призначених для

вироблення в іноземних слухачів практичних умінь та навичок творення та вживання форм дієслова.

Виклад основного матеріалу. У лінгвістичній літературі існують різні погляди на дієприкметник. Деякі мовознавці виводять його за межі дієслівних утворень, вважаючи окремою частиною мови, віддієслівним прикметником або явищем гібридного типу (Кучеренко, 1961: 38; Вихованець, 1988: 46).

Науковці в дієприкметниках визначальними вважають неоднакові явища: одні – ознаку (атрибутивність), інші – дію (процесуальність). Так, у

морфології сформувалося кілька поглядів на категоріальне значення дієприкметника. Мовознавці, які вважають, що він виражає ознаку предмета за дією, зближують його з прикметником, а ті, хто стверджує, що дієприкметник виражає дію як ознаку предмета, розглядають його як одну із форм дієслова. Деякі лінгвісти виокремлюють дієприкметник у самостійну частину мови. «Об'єктивно ж фактом у мові є існування дієприкметника як самостійного лексико-граматичного класу...», – стверджує Г. Гнатюк (Гнатюк, 1982: 228). О. Пешковський розглядає дієприкметник як змішану частину мови, В. Виноградов – як проміжну між дієсловом і прикметником гібридну дієслівно-прикметникову форму, Л. Булаховський, І. Кучеренко, І. Вихованець, Ю. Шевельов, А. Грищенко – як віддієслівний прикметник, О. Потебня, М. Жовтобрюх, В. Русанівський – як атрибутивну форму дієслова.

На нашу думку, ознайомлювати студентів-іноземців з дієприкметником потрібно на всіх етапах вивчення української мови, адже це допомагає їм глибше проникнути в понятійне поле спеціалізованого тексту, знайти відповідники в інших мовах, зокрема рідній, навчитись грамотно висловлюватися. Позаяк наявність мовного явища у рідній та іноземній мовах не є запорукою безпомилкового засвоєння матеріалу чужоземними студентами, особливо якщо кожна з мов має свої нюанси в його оформленні та вживанні. Тому для більш ефективного засвоєння нового граматичного матеріалу потрібно зважати на особливості рідної мови іноземця. Хоча підручники та посібники, розраховані на інтернаціональні студентські аудиторії, не передбачають виклад матеріалу з урахуванням національної специфіки рідних мов чужоземних студентів.

Простежмо, як формується дієприкметник як частина мови. Б. Антоненко-Давидович виділяє речення з так званими описовими конструкціями, складовою частиною яких є дієслово, і їх за необхідності можна замінити на дієприкметники (Антоненко-Давидович, 1991:135–144).

Необхідно акцентувати на тому, що дієприкметник поєднує в собі ознаки дієслова і прикметника (**законспектована** студентом праця, **написана** художником картина), а також має власні ознаки (**пожовкле** листя).

Дієслівні ознаки. Дієприкметники утворюються на базі дієслів і мають спільне з ним лексичне значення, пор.: *писати – пишучий, писаний; мити – миючий, митий; керувати – керуючий, керований.*

Як і дієслово, дієприкметник має морфологічні категорії виду, часу, перехідності/неперехідності, стану.

Від дієслівних видових пар утворюються відповідні дієприкметники недоконаного і доконаного виду: *перевіряти* (недок. вид.) – *перевіряючий* (док. вид.), *перевірити* (док. вид.) – *перевірений* (док. вид.), *малювати* (недок. вид.) – *мальований* (недок. вид.), *намалювати* (док. вид.) – *намальований* (док. вид.).

Дієприкметник має форму двох часів – теперішнього і минулого: *лежати – лежачий, спати – сплячий; увімкнути – увімкнений, побіліти – побілілий*. Оскільки ознакою предмета дія може бути лише тоді, коли вона відбулася або відбувається, то майбутнього часу в українській мові, на відміну від узбецької, турецької і латинської мов (пор. лат. *laudaturus* – мав намір хвалити), дієприкметники не мають.

Категорія перехідності/неперехідності дієприкметників залежить від тих дієслів, від яких вони утворюються: *виконувати обов'язки – виконуючий обов'язки, вишити рушник – вишитий рушник* (перехідні), *спати – сплячий, відставати – відстаючий* (неперехідні).

У дієприкметниках зберігається дієслівна категорія стану (активний і пасивний). Активний стан дієприкметників означає, що носієм дії і ознаки є той самий предмет (особа): *пожовтіле листя, побілілий від снігу*. Пасивний стан дієприкметників вказує на те, що носієм ознаки є один предмет, а носієм (виконавцем) дії – інший предмет: *намальований портрет, виконана студентом справа, надрукована стаття*.

Власне дієприкметникові ознаки. До них належать:

– процесуальна ознака за дією в часі (на відміну від постійної ознаки прикметника): пор. прикметник *несказаний* і дієприкметник *несказаний*;

– суфікси, яких не мають інші частини мови – **-уч-** (**-юч-**), **-ач-** (**-яч-**): *крокуючий, колючий, лежачий, тремтячий*; **-л-**: *обважнілий, позеленілий, прогнилий*; **-н-**, **-ен-**, **-т-**: *написаний, увімкнений, колотий, митий*.

– відсутність процесуальної ознаки за дією в майбутньому часі (на відміну від дієслів).

Проте слід звернути увагу іноземних студентів і на те, що в сучасній українській літературній мові продуктивними є активні дієприкметники минулого часу з суфіксом **-л-** (**-ий**): *посивілий, осиротілий*, що утворюються від основ інфінітива неперехідних дієслів доконаного виду з префіксом: *написати – написаний, посивіти – посивілий*. Безпрефіксні дієприкметники на **-л-** (**-ий**) втратили категорію часу і перейшли до розряду прикметників: *спілий, умілий, тривалий*. У творенні активних дієприкметників минулого часу на **-л-** (**-ий**)

випадає суфікс **-ну-**: *змерзнути – змерзлий, збліднути – зблідлий, осісти – осілий*. А вживання активних дієприкметників на **-уч-(ий)**, **-ач-(ий)** в українській мові дуже обмежене: *спати – сплячий, лежати – лежачий, терпіти – терплячий*.

До розряду продуктивних в українській мові належать пасивні дієприкметники минулого часу із суфіксом **-н- (-ий)**, **-ен- (-ий)**, що утворюються від основ інфінітива перехідних дієслів: на **-и-** (*білити – білений, зробити – зроблений, створити – створений, покласти – покладений*); на **-і-** (*напоїти – напоєний, загоїти – загоєний*); на приголосний (*перенести – перенесений, перевезти – перевезений*); на **-а-** (*бажати – бажаний, різати – різаний*).

Повністю зникли пасивні дієприкметники теперішнього часу (*записувати – записуваний*). Тому пасивні дієприкметники, наприклад, на **-н- (-ий)**, втратили значення стану і наблизилися до ролі дієприкметника взагалі безвідносно до стану: *Пролинув угорі Крижак заблуканий* (М. Рильський); *Він був виспаний, здоровий і сильний* (Григорій Тютюнник); *Мокрі, стомлені, але радісно усміхнені, ми входили в ліс* (М. Стельмах).

За граматичною формою дієприкметника не можна визначити, від дієслова якого часу утворено дієприкметник. «Тому неправомірно до дієприкметників застосовувати означення «дієприкметник минулого часу» чи «дієприкметник теперішнього часу» (Ющук, 2004: 397). Утворені від минулого і теперішнього часу дієприкметники не виражають ознак часу. Отже, немає ні дієприкметників минулого часу, ні дієприкметників теперішнього часу, є дієприкметники недоконаного і доконаного виду, які поділяються на активні і пасивні. Базою для творення активних дієприкметників виступають неперехідні дієслова. Активні дієприкметники недоконаного виду утворюються від неперехідних дієслів недоконаного виду минулого і теперішнього часу.

Простежмо, наприклад, за процесом формування дієприкметника *блимаюче світло* від дієслова *світло блимає*. Творення дієприкметника з переміщення дієслова *блимає* з позиції предиката в атрибутивний сектор іменника на місце прикметника. Відомо, що дієслово і прикметник стоять в одному ряду як приіменникові частини мови. Потрапивши на місце прикметника, дієслово перетворює свою граматичну форму на форму прикметника. У результаті утворюється граматична форма дієприкметника: *світло* (що робить?) *блимає – світло* (яке?) *яке блимає – (світло* (яке?) *блимаюче)*. У самому предметі нічого не змінилося. Світло як блимало, так і блимає. При цьому дієсловом *блимає* означає незавершену дію предмета

(*світло* (що робить?) *блимає*), а дієприкметник *блимаюче* – ознаку предмета, зумовлену незавершеною дією того самого предмета *світло* (яке?) *блимаюче*. Тому дієприкметник з такою ж граматичною формою утворюється і від дієслова недоконаного виду минулого часу *блимало*: *світло блимало – світло, яке блимало – блимаюче світло*.

Отже, ми розглянули деякі найважливіші теоретичні аспекти творення дієприкметників у процесі навчання української мови студентів-іноземців. Зауважмо, що вживання дієприкметників тільки тоді вдале, коли воно допомагає мовцеві глибше розкрити зміст тексту, коли воно яскраве і доречне. Тому для забезпечення глибшого розуміння іноземцями однієї із форм дієслова (дієприкметника), необхідно подавати для вивчення такі тексти, які б слугували ілюстрацією різних випадків вживання одиночних дієприкметників чи навіть цілих дієприкметникових зворотів та полегшили їх семантизацію. Це мають бути науково-популярні та публіцистичні тексти. Для закріплення матеріалу можна використовувати мовленнєві вправи, що мають творчий характер і спрямовані на розвиток пам'яті, мислення студентів, їхніх розумових здібностей, логіки.

Пропонуємо деякі види вправ із використанням дієприкметника, що можна використовувати на заняттях з української мови як іноземної.

Вправа 1. Змініть речення, замініть дієслова на дієприкметники.

Зразок. Народ обрав парламент у 2007 році. – Парламент обраний народом у 2007 році.

1) Президент запросив до України канцлера Німеччини. _____

2) Парламент прийняв закон про вищу освіту. _____

3) Комітет Верховної Ради провів парламентські слухання. _____

4) Прем'єр-міністр запропонував кандидатуру на посаду міністра _____

Міністр підписав договір з іноземними партнерами. _____

Вправа 2. Утворіть дієприкметники від дієслів.

а) Письменник **написав** роман. _____ роман.

б) Ми **прочитали** книжку. _____ книжка.

в) Остап **помив** посуд. _____ посуд.

з) Ден подарував Оксані квіти. _____

квіти.

г) Бабуся накрила пірижки рушником. _____

пірижки.

д) Кіт вкрав сало. _____

сало.

Вправа 3. Прочитайте текст, вставте дієприкметники, утворені від дієслів з довідки (по порядку).

Стаття, **надрукована** у сьогоднішній газеті, мене дуже зацікавила. У ній _____ традиції Різдва на Гуцульщині. У різдвяний вечір господиня заходить до хати з _____ свічкою. На підлозі і на столі _____ солома. На столі _____ дванадцять страв: гарячі, щойно _____ вареники, борщ, _____ пампушки... По селу «водять козу» – ходять люди, _____ у персонажів різдвяного театру (вертепу). Дівчата, _____ у барвисті хустки, і хлопці, _____ в теплий одяг з вовни, співають колядки. Також у статті були _____ цікаві звичаї. Наприклад, гуцули вірять, що вода _____ на Різдво з криниці, має лікувальні властивості. А маком, _____ цієї ночі просто у сніг, можна захистити дім від злих сил.

Довідка: надрукувати, описати, запалити, розкласти, розставити, зварити, смажити, переодягнути, замотати, вдягнути, розказати, принести, посіяти.

Вправа 4. Знайдіть продовження прислів'я із довідки. Дієприкметники підкресліть.

1. Зароблена копійка краща...
2. Брехливий чоловік – як вугіль...
3. Хвалений борщ...
4. Під лежачий камінь...
5. Краденим добром...

Довідка: а) ... і вода не тече. б) ... надвір вилітають. в) ... краденої гривні. г) ... хоч не спалить, то очорнить. ґ) ... не забагатієш.

Вправа 5. Замініть подані в дужках дієслова на дієприкметники. Відшукайте у реченнях фразеологізми, поясніть їх значення.

1. Любила мене мати, пестила, наче з (писати) торбою носилася.
2. Бабуся знала кожного з нас, як (облупити).
3. Ти своїми натяками зачепила в мене (боліти) струну.
4. Чого ж ти ломишся у (відчиняти) двері, коли вже й так всі згодилися допомогти Петрові.
5. Твоя карта (бити), Семене, здавайся!

Вправа 6. Від поданих дієслів утворіть пасивні дієприкметники минулого часу за зразком. Назвіть дієслова, від яких дієприкметник не утвориться.

Зразок: Викона(ти)+н-ий – виконаний.

Розбити, колоти, розпороти, перев'язати, опрацювати, опрацьовувати, загартувати, загартувувати, кликнути, підписати, народити, занести, привезти, порахувати.

Вправа 7.

Зверніть увагу! Пасивні дієприкметники найчастіше вживаються у науковому та діловому мовленні (досліджувана проблема, доведена теорема). Також у цих стилях уживаються активні дієприкметники теперішнього часу, особливо у науковому мовленні для позначення пов'язаних з дією властивостей об'єкта (біжуча константа зв'язку, взаємодіючі поля).

Так уживають	Так правильно
добавлена вартість	додана вартість
знаючі працівники	обізнані працівники
об'явлений конкурс	оголошений конкурс
уточнюючі запитання	уточнювальні запитання

Проаналізуйте виділені у тексті дієприкметники.

Будівничих Мінору Ямасакі та Едварда Стоуна пошук орнаментальності привів до створення будівель, у яких модерністська основа виявилася **прихованою** за складними декоративними панелями. Пол Рудолф під час спорудження будівлі факультету архітектури та мистецтва Єльського університету (1958–1963) домігся збагачення художнього ефекту завдяки організації багаторівневої композиції та застосування **необробленого** бетону в оздобленні поверхонь.

Вправа 8. Прочитайте виразно крилаті вислови, з'ясуйте, що вони означають.

Увінчаний лаврами. 2. Обітована земля. 3. Прикутий Прометей.

Довідка: увінчання переможців – лауреатів; багатий і щедрий; омріяний край.

Вправа 9. Від дієслів першої групи утворіть активні, а від дієслів другої – пасивні дієприкметники, виділіть суфікси.

І постаріти порідіти в'янути покинути почорніти	П сфотографувати розмалювати оздобити виростити зробити
--	--

Висновки. Таким чином, у статті досліджено особливості вивчення дієприкметника в іншомовній аудиторії на різних рівнях володіння мовою. Подано деякі теоретичні зауваги щодо творення

дієприкметника в сучасній українській мові. Проаналізовано основні труднощі, що виникають у процесі засвоєння студентами-іноземцями однієї із форм дієслова, та запропоновано граматичні вправи для вироблення практичних умінь і навичок вживання дієприкметника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антоненко-Давидович Б. Д. Як ми говоримо. Київ.: Либідь. 1991. С. 135–144.
2. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. Київ. 1988. С. 46.
3. Гнатюк Г. М. Дієприкметник у сучасній літературній мові. Київ: Либідь. 1982. С. 228.
4. Грищенко А. П. Сучасна українська літературна мова. Київ: Вища школа. 2002. 387 с.
5. Кучеренко І. К. Теоретичні питання граматики української мови: Морфологія. К. 1961. Ч. 1. С. 38.
6. Ющук І. П. Українська мова. Київ. Либідь. 2004. С. 397.

REFERENCES

1. Antonenko-Davydovych B. D. Yak my hovorymo [How do we speak]. Kiev: Lybyd'. 1991. pp. 135–144 [in Ukrainian]
2. Vykhovanets' I. R. Chastyny movy v semantyko-hramatychnomu aspekti [Parts of the language semantically grammatical aspect]. Kiev: 1988. p. 46 [in Ukrainian]
3. Hnatiuk H. M. Diieprykmetnyk u suchasnij literaturnij movi [A participle in modern literary language]. Kiev: 1982. p. 228 [in Ukrainian].
4. Hryshchenko A. P. Suchasna ukrains'ka literaturna mova [Modern Ukrainian literary language]. Kiev: High school. 2002. 387 p. [in Ukrainian]
5. Kucherenko I. K. Teoretychni pytannia hramatyky ukrains'koi movy: Morfolohiia [Theoretical issues of grammar of the Ukrainian language: Morphology]. Kiev: 1961. Part 1. p. 38 [in Ukrainian]
6. Yuschuk I. P. Ukrains'ka mova [Ukraine language]. Kiev: Lybyd'. 2004. p. 397 [in Ukrainian]

Статтю подано до редакції 17.04.2018 р.